

[Грещук 2009: 95]), такі описи словотвірної системи мови, які подані зокрема і в «Граматиці української (руської) мови» С.Смаль-Стоцького і Ф.Гартнера, видаються примітивними, однак саме вони були першими кроками на шляху становлення словотвору, саме вони заклали підвалини для виділення дериватології в окрему галузь лінгвістичних знань.

Література

Гуйванюк 2010: Гуйванюк, Н. «Складня» Степана Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм [Текст] / Н.Ф.Гуйванюк // Українська мова. – 2010. – № 1. – С. 3-15.

Грещук 2009: Грещук, В.В. Словотвір у сучасній науковій парадигмі [Текст] / В.В.Грещук // Грещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Упор. Р.Бачкур. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – С. 19-28.

Клименко 1991: Клименко, Н.Ф. Як народжується слово [Текст] / Н.Ф.Клименко. – К., 1991. – 288 с.

Панько, Кочан, Мацюк 1994: Панько, Т.І., Кочан, І.М., Мацюк, Г.П. Українське термінознавство [Текст] / Т.І.Панько, І.М.Кочан, Г.П.Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

Пономарів 2002: Пономарів, О.Д. Культура слова. Мовностилістичні поради [Текст] / О.Д.Пономарів. – К., 2002. – 240 с.

Селігей 2007: Селігей, П. Що нам робити із запозиченнями? [Текст] / П.Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3-16.

Синявський 1941: Синявський, О. Норми української літературної мови [Текст] / Олекса Синявський. – Львів : Укр. видавництво, 1941. – 360 с.

Сімович 1921: Сімович, В. Граматика української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці / Друге видання з одмінами і додатками [Текст] / В.Сімович. – Київ-Ляйпціг, 1921.

Сімович 2005: Сімович, В. Декілька слів про науку граматики української мови в наших середніх школах та про підручник професора Стоцького і Гартнера «Руська граматика» [Текст] / В. Сімович // Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядкування і передмова Людмили Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 31-47.

Сімович 2005а: Сімович, В. Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького [Текст] / В. Сімович // Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядкування і передмова Людмили Ткач. – Чернівці : Книги ХХІ, 2005. – С. 407-417.

Словотвір 1979: Словотвір сучасної української літературної мови [Текст] / Гнатюк Г.М., Городенська К.Г., Грищенко А.П., Клименко Н.Ф., Ковалик І.І., Родніна Л.О., Русанівський В.М., Юрчук Л.А. – К. : Наукова думка, 1979. – 408 с.

Смаль-Стоцький, Гартнер 1928: Смаль-Стоцький, С., Гартнер, Ф. Граматика української (руської) мови. Четверте видання [Текст] / С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – Львів, 1928. – 209 с.

Тимченко 1907: Тимченко, Є. Українська граматика [Текст] / Євген Тимченко. – 1907. – 180с.

Статья посвящена анализу раздела «Словообразование» из «Грамматики украинского языка» Степана Смаль-Стоцкого и Федора Гартнера. В ней охарактеризована также использованная авторами система лингвистических терминов из области дериватологии в сравнении с современной.

Ключевые слова: словообразование, лингвистическая терминология, Степан Смаль-Стоцкий, Федор (Теодор) Гартнер, «Грамматика украинского языка».

This article is devoted to the analysed chapter «Wordbuilding» from «Grammar of the Ukrainian language» by Stepan Smal-Stockyi and Teodor Gartner. It also deals with the authors' system of linguistic terms from the sphere of wordbuilding, which is characterized in comparison with modern one.

Keywords: wordbuilding, linguistic terminology, Stepan Smal-Stockyi, Teodor Gartner, «Grammar of the Ukrainian language».

Надійшла до редакції 10 вересня 2010 року.

Тетяна Поденєжна

ББК Ш10*31

УДК 81'44

РОЛЬ МЕТАФОРИ І МЕТОНІМІЇ У СТВОРЕННІ КОМПЗИТИВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ ЗА ФІЗИЧНОЮ ОЗНАКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено виявленню та опису моделей утворення композитів на позначення людини за фізичною ознакою в англійській, німецькій, українській і російській мовах у зіставному аспекті. Особлива увага приділяється дослідженню метафоричних і метонімічних переносів, які в переважній більшості випадків супроводжують створення композитів, що вивчаються.

Ключові слова: найменування людини, композити, метафоричні переноси, метонімічні переноси, бахуврехі.

1. Вступні зауваження. Пропонована стаття містить результати зіставного дослідження найменувань людини за фізичними ознаками (далі – НЛФО), утворених внаслідок словоскладання в англійській, німецькій, українській і російській мовах, тобто таких лексичних одиниць, як англ. *haybag* сленг ‘жінка, особливо неприваблива’ (букв. ‘мішок з сіном’), нім. *der Fleischberg* емоц. ‘велика, товста людина’ (букв. ‘гора м’яса’), укр. *кривоніс* розм. ‘кривоноса людина’, рос. *кривоножка* розм.-зниж. ‘той, хто має криві ноги’.

Теоретичною основою для дослідження композитів-НЛФО є роботи з проблем словоскладання [Городенська 1981; Каращук 1977; Карпіловська 1990; Кубрякова 1977, 1981; Лопатин 1977; Мешков 1985; Улуханов 2004; Adams 1973; Bauer 2001; Fleischer 1995; Ortner 1991]. Значній кількості мовних одиниць, утворених внаслідок словоскладання, притаманне переносне значення, яке не тільки називає, але й описує і характеризує предмет через його асоціативний зв’язок з іншим предметом. Такі композити є “інформаційно насиченими, здатними характеризувати складні поняття, при чому вони мають яскраве експресивне забарвлення, що обумовлюється домінуючою роллю конотативного компонента в їх значенні” [Гонта 2000: 1]. Переважна більшість композитів-НЛФО характеризується переносом значення одного або обох компонентів, що пов’язано з семантикою НЛФО в цілому: НЛФО належать до характеризувальної лексики, якій притаманна стилістична зниженість, тобто приналежність до розмовного або просторічного лексичного шару, та емоційно-експресивне забарвлення [Лаврова 1984: 111]. Попри значну кількість робіт, присвячених композитам метафоричного і метонімічного характеру [Аракелян 1977; Васильєва 2006; Гонта 2000; Дюжикова 1990], семантика композитів на позначення людини за фізичною ознакою з переносним значенням компонентів ще не ставала предметом окремого дослідження ні на матеріалі окремих мов, ні в зіставному аспекті. Таким чином, **актуальність** дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивчення ролі метафори і метонімії в створенні композитів-НЛФО в досліджуваних мовах як окремо, так і в зіставному аспекті та необхідністю розробки моделі опису метафоричних і метонімічних переносів, які супроводжують процес утворення композитів.

Мета статті полягає у виявленні спільних і відмінних рис в створенні композитів-НЛФО з переносним значенням компонентів в досліджуваних мовах.

Для досягнення мети необхідним є розв’язання таких **завдань**:

- 1) виокремити структурно-семантичні типи композитів-НЛФО та проаналізувати їх кількісну представленість в досліджуваних мовах;
- 2) визначити основні моделі створення композитів-НЛФО з означальним типом зв’язку за типом і ступенем переосмислення;
- 3) на основі класифікації досліджуваних одиниць за виокремленими моделями визначити роль метафори і метонімії в створенні композитів-НЛФО в кожній з мов, що вивчаються.

2. Структурно-семантичні типи композитів-НЛФО. Композити-НЛФО широко представлені на матеріалі англійської і німецької мов (англ. – 128 одиниць, нім. – 164 одиниці), в той час як в українській і російській мовах їх було виявлено значно менше (укр. – 15 одиниць, рос. – 15 одиниць). Значна розбіжність в продуктивності цього типу словотвору пояснюється загальним словотворчим потенціалом досліджуваних мов: словоскладання займає значно важливішу позицію серед засобів словотвору в англійській і особливо німецькій мовах у порівнянні з українською і російською [Швачко 1977: 33; Антропова 2006: 283].

Дослідження дозволило виокремити наступні структурно-семантичні типи композитів-НЛФО.

1) **Композити з означальним зв’язком між компонентами**, напр., англ. *butterfingers* розм. ‘незграбна людина, яка часто упускає речі дотолу’ (букв. ‘маслянисті пальці’), нім. *der Seidenhase* розм. ‘приваблива молода дівчина’ (букв. ‘шовковий заєць’), укр. *білозір* нар.-поет. ‘уживається як постійний епітет назв білозорих, яснооких людей’, рос. *кривошейка* розм. ‘той, хто має неправильне положення голови внаслідок деформації шиї’. В композиті-НЛФО з означальним типом зв’язку другий компонент вказує на денотат – носія ознаки, а перший – на його характерну ознаку, наприклад, в композиті нім. *der Kraftmensch* ‘дуже сильна людина’ компонент *Mensch* вказує на людину як носія фізичної ознаки (чоловік), а компонент *Kraft* надає характеристику поймаєваної людини (сильний).

2) **Композити з об’єктним підрядним зв’язком компонентів**, які виникають переважно в результаті стягнення дієслівних словосполучень, напр., англ. *ladykiller* сленг ‘чоловік, сексуально привабливий для жінок’ (букв. ‘вбивця жінок’), нім. *der Brutschlappen* розм. ‘людина з губою, що звисає’ (букв. ‘той, хто звисив губу’), укр. *крутивус* розм. ‘джигун, чепурин із хвацько закрученими вусами’ (букв. ‘той, хто крутить вуса’), рос. *мордворот* розм.-зниж. ‘людина з дуже некрасивим, потворним обличчям’ (букв. ‘той, хто воротить мордою’).

3) **Композити, утворені внаслідок експресивного словотвору**, напр., англ. *hotsy-totsy* сленг США ‘приваблива молода жінка’, нім. *der / das Doppelmoppel* розм. ‘дуже товста дитина’, укр. *квакозябр* сленг ‘негарна людина’, рос. *ванха-кака* жаргон ‘некрасива жінка’.

Основні структурно-семантичні типи композитів-НЛФО із статистичними даними наведено в наступній таблиці:

Таблиця 1.

Основні структурно-семантичні типи композитів-НЛФО

Композити-НЛФО:	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
1) з означальним типом зв'язку компонентів	109	157	9	7
2) з об'єктним типом зв'язку компонентів	14	4	4	4
3) утворені внаслідок експресивного словотвору	5	3	2	4
Разом	128	164	15	15

Згідно з кількісними даними, наведеними в таблиці 1, композити-НЛФО з означальним типом зв'язку компонентів характеризуються значною чисельністю в англійській і німецькій мовах і є нечисельними в українській і російській мовах. Інші типи композитів-НЛФО представлені на матеріалі всіх досліджуваних мов незначною кількістю лексем.

3. Роль метафори і метонімії в створенні композитів-НЛФО з означальним типом зв'язку компонентів. Майже всі композити-НЛФО цього типу характеризуються метафоричним або метонімічним переосмисленням компонентів, при чому переосмислення може бути як повним, так і частковим. В першому випадку переосмисленню підлягають обидва компоненти складного слова, а в другому випадку – один з компонентів (перший або другий). Часткове переосмислення компонентів композитів-НЛФО майже стовідсотково спрямовано на значення другого компонента композита, випадки переосмислення першого компонента є поодинокими. Повне переосмислення композита, тобто, одночасно і першого, і другого компонента – явище достатньо розповсюджене.

Для виокремлення моделей утворення композитів-НЛФО з означальним типом зв'язку компонентів було залучено наступні критерії: 1) тип переосмислення (метафоричний або метонімічний); 2) ступінь переосмислення (повний або частковий) і позиція переосмисленого компонента (I або II компонент). Логічно можливими є наступні моделі утворення композитів-НЛФО:

1. без переосмислення компонентів (0 + 0);
2. з метафоричним переосмисленням I компонента (метафора + 0);
3. з метафоричним переосмисленням II компонента (0 + метафора);
4. з повним метафоричним переосмисленням компонентів (метафора + метафора);
5. з метонімічним переосмисленням II компонента (0 + метонімія);
6. з метафоричним переосмисленням I компонента і метонімічним переосмисленням II компонента (метафора + метонімія);
7. з метонімічним переосмисленням I компонента (метонімія + 0);
8. з метонімічним переосмисленням I компонента і метафоричним переосмисленням II компонента (метонімія + метафора);
9. з повним метонімічним переосмисленням компонентів (метонімія + метонімія).

В досліджуваних мовах реально існують перші 6 моделей утворення композитів-НЛФО, тобто моделі, в яких I компонент є метафорично переосмисленим або використовується в прямому значенні. Одиниць з метонімічним першим компонентом в мовах, що вивчаються, виявлено не було.

3.1. Композити-НЛФО без переосмислення компонентів виявились малопродуктивними в англійській і німецькій (відповідно 5 і 15 одиниць) і непродуктивними в українській і російській мовах, напр., англ. *strongman* 'сильний чоловік', *die Dickmadam* розм. 'товста жінка'.

3.2. Композити-НЛФО з метафорично переосмисленим I компонентом. Перший компонент композитів, утворених за цією моделлю, вказує на ознаку шляхом метафоричного переносу, а другий прямо називає носія ознаки. Композити-НЛФО цієї підгрупи виявились специфічними для німецької мови (31 одиниця), напр. *der Goldjunge* 'симпатичний, привабливий хлопець' (*Gold* 'золото' + *Junge* 'хлопець'), *der Bullenkerl* розм. 'великий, сильний чоловік' (*Bulle* 'бик' + *n* + *Kerl* 'хлопець, парубок'), *der Schranktyp* розм. 'широкоплечий чоловік' (*Schrank* 'шафа' + *Typ* 'тип'). На матеріалі інших мов набору композитів з таким типом переосмислення зафіксовано не було (за виключенням рос. *слономальчик* жаргон, жарт. 'про товстого хлопця або дорослого чоловіка').

3.3. Композити-НЛФО з метафорично переосмисленим II компонентом. Перший компонент таких композитів прямо вказує на фізичну ознаку, а другий – метафорично називає носія ознаки (за допомогою назв артефактів, тварин, їжі, рослини і т.д.). Так, наприклад, I компонент англ. *slowcoach* брит. сленг 'людина, яка дуже повільно рухається або думає' (*slow* 'повільний' + *coach* 'автобус') вказує на повільність рухів людини, а другий – на людину, яка порівнюється до міжміського автобусу. Іншими прикладами можуть слугувати англ. *hairtree* сленг США 'чоловік з довгим волоссям' (*hair* 'волосся' + *tree* 'дерево'), нім. *der Fettmops* розм. 'дуже товста людина' (*Fett* 'жирний' + *Mops* 'мопс'), *der Sextmagnet* розм. 'сексуально приваблива дівчина' (*Sex* 'секс' + *Magnet* 'магніт'), *das Kraftpaket* розм. 'сильний чоловік' (*Kraft* 'сила' + *Paket* 'пакет') та інші. НЛФО з таким типом переносу компонентів було виявлено тільки в англійській і німецькій мовах (відповідно 10 і 23 одиниці).

3.4. Композити-НЛФО з повним метафоричним переосмисленням компонентів. Композити цього типу характеризуються метафоричним переосмисленням обох компонентів.

Деякі композити, утворені за цією моделлю, характеризуються внутрішньою семантичною валентністю компонентів, напр., англ. *brickhouse* сленг США ‘жінка з великими грудьми’ (*brick* ‘цегла’ + *house* ‘дім’ → ‘цегляний дім’), *lunchmeat* сленг ‘надзвичайно приваблива і сексуальна жінка’ (*lunch* ‘ленч’ + *meat* ‘м’ясо’ → ‘м’ясо на ленч’), нім. *das Blauveilchen* розм. ‘людина з червонувато-блакитним відтінком обличчя’ (*Blau* ‘голубий’ + *Veilchen* ‘фіалка’ → ‘голуба фіалка’), *das Frühlingshühnchen* розм. ‘гарненька, приваблива дівчина’ (*Frühling* ‘весна’ + *s* + *Hühnchen* ‘курочка’ → ‘весняна курочка’).

Але більшість повністю переосмислених метафоричних композитів-НЛФО мають порушену семантичну валентність компонентів, напр., англ. *dream-boat* сленг ‘сексуально приваблива людина’ (*dream* ‘мрія, сон’ + *boat* ‘човен’), *jailbait* сленг ‘сексуально приваблива неповнолітня дівчина’ (*jail* ‘тюрма’ + *bait* ‘спокуса, наживка’), нім. *die Kotelettlokomotive* розм. ‘товста, огрядна жінка’ (*Kotelett* ‘котлета’ + *Lokomotive* ‘локомотив’), *das Knochenbukett* розм. ‘дуже худорлява людина’ (*Knochen* ‘кістка’ + *Bukett* ‘букет’), *der Topfenneger* розм. ‘бліда, незасмагла людина’ (*Topfen* ‘сир’ + *Neger* ‘негр’).

На думку М. Д. Степанової, І. М. Аракелян, Н. І. Тропіної композитам з порушеною семантичною валентністю властивий найбільший стилістичний ефект, сильний мовленнєвий вплив на комуніканта та його сприйняття [Гонта 2000: 8].

Як і композити з метафорично переосмисленим II компонентом, композити з повним метафоричним переосмисленням виявились специфічними для англійської і німецької мов (відповідно 20 і 53 одиниці).

3.5. Композити-НЛФО з метонімічно переосмисленням II компонентом.

Перший компонент таких композитів передає ознаку, а другий компонент позначає частину тіла людини, за якою вона характеризується. Таким чином відбувається метонімічний перенос за моделлю “ознака + частина тіла людини → людина”. В лінгвістиці композити з такою семантикою отримали назву бахуврихі, або посесивних складних слів. Бахуврихі –(санскр. *bahuvrihi* ‘людина, яка має багато рису’) – складне слово, яке також називається посесивним або екзоцентричним, оскільки суб’єкт означення знаходиться за межами цього складного слова [Комлев 2006: 51-52]. Бахуврихі, виявлені в межах досліджуваної семантичної групи, переважно позначають людину за ознаками окремої частини тіла. Композити-НЛФО з цього типу представлені на матеріалі всіх досліджуваних мов (англ. – 13 одиниць, нім. – 25 одиниць, укр. – 8 одиниць, рос. – 6 одиниць), напр., англ. *redhead* ‘людина з рудим волоссям’ (букв. ‘руда голова’), нім. *der Fettbauch* фам.-розм., зневажл. ‘товстун, людина з великим черевом’ (букв. ‘товстий живіт’), укр. *кривоніс* розм. ‘кривоноса людина’, рос. *кривоножка* розм.-зниж. ‘той, хто має криві ноги’. В англійській і німецькій мовах було також виявлено декілька бахуврихі на позначення людини за зростом, напр., англ. *short-arse* сленг ‘низькоросла людина’ (*short* ‘короткий, низький’ + *arse* ‘сідниці’), нім. *der Ohnmachtsknochen* сленг ‘низькоросла людина’ (*Ohnmacht* ‘слабкість’ + *Knochen* ‘кість’).

3.6. Композити-НЛФО з метафоричним переосмисленням I компонента і метонімічним переосмисленням II компонента. Значення бахуврихі може ускладнюватись за рахунок метафорично переосмисленого I компонента композита. Бахуврихі з метафоричним переносом I компонента, як і бахуврихі з I компонентом в прямому значенні, переважно позначають людину за ознаками окремої частини тіла, напр., англ. *potbelly* ‘людина з великим черевом’ (*pot* ‘горщик’ + *belly* ‘живіт’), *pie-face* сленг ‘людина з круглим обличчям’ (*pie* ‘пиріг’ + *face* ‘обличчя’), нім. *der Gänsekragen* розм. ‘людина з довгою шиєю’ (*Gänse* ‘гуски’ + *Kragen* ‘шия’), *das Milchgesicht* ‘людина з блідим обличчям’ (*Milch* ‘молоко’ + *Gesicht* ‘обличчя’). В поодиноких випадках бахуврихі з метафоричним переносом I компоненту позначають людину за іншими фізичними ознаками, напр., англ. *dogface* сленг ‘потворна людина’ (*dog* ‘собака’ + *face* ‘обличчя’), *butterfingers* розм. ‘незграбна людина, яка часто упускає речі додолу’ (*butter* ‘масло’ + *fingers* ‘пальці’), *pigmouth* сленг ‘товста жінка’ (*pig* ‘свиня’ + *mouth* ‘рот’), нім. *das Zuckergoscherl* розм. ‘миловида дівчина’ (*Zucker* ‘цукор’ + *Goscherl* ‘ротик’), *der Holzkopf* розм. ‘незграбна, недоукувата людина’ (*Holz* ‘дерево’ + *Kopf* ‘голова’).

Бахуврихі з метафоричним переосмисленням I компонента виявились специфічною рисою англійської мови, в якій вони характеризуються дуже високою продуктивністю (61 одиниця). В німецькій мові такі композити є значно менш продуктивними (10 одиниць), а в українській і російській мовах їх виявлено не було.

Типовою рисою англійських бахуврихі-НЛФО з метафоричним переосмисленням I компоненту виявилась опора на аналогію з II компонентом. Так, найчастіше в ролі II компонента англійських бахуврихі цього типу виступає компонент *head*, який в поєднанні з першим метафоричним компонентом створює найменування людини за ознаками волосся на голові, а саме: а) найменування лисої людини, напр., *bonehead* сленг ‘лисий чоловік’ (*bone* ‘кістка’ + *head* ‘голова’), *egghead* сленг США ‘лисий чоловік’ (*egg* ‘яйце’ + *head* ‘голова’); б) найменування людини з волоссям певного кольору, напр., *carrothead* сленг ‘рудоволоса людина’ (*carrot* ‘морква’ + *head* ‘голова’), *towhead* перев. зневажл. ‘людина з білявим, світлим волоссям’ (*tow* ‘льон’ + *head* ‘голова’); в) найменування людини з волоссям певної форми: *bush-head* сленг США ‘людина з густим волоссям’ (*bush* ‘кущ’ + *head* ‘голова’), *duckhead* сленг США ‘жінка коротким, жорстким волоссям’ (*duck* ‘качка’ + *head* ‘голова’).

В якості другого компонента можуть також виступати сленгові синоніми слова *head*: *bonce*, *dome*, *nob*, напр., *bacon-bonce* сленг ‘лисий чоловік’ (*bacon* ‘бекон’ + *bonce* сленг ‘голова’), *chrome-dome* сленг США

‘чоловік з лисою головою’ (*chrome* ‘хром’ + *dome* сленг ‘голова’), *ginger-nob* сленг ‘рудоволоса людина’ (*ginger* ‘імбір’ + *nob* сленг ‘голова’).

Компонент *face* або його сленговий синонім *puss* в комбінації з метафоричним компонентом створюють найменування людини за ознаками обличчя або волосся на обличчі, напр., *fuzz-face* сленг США ‘бородатий чоловік’ (*fuzz* ‘пух’ + *face* ‘обличчя’), *pizza-puss* сленг США ‘людина, обличчя якої вкрито прищами або рубцями від прищів’ (*pizza* ‘піца’ + *puss* сленг ‘обличчя’).

Деякі складні НЛФО з другим компонентом *face* позначають непривабливу людину, напр., *dogface* сленг ‘потворна людина’ (*dog* ‘собака’ + *face* ‘обличчя’), *pruneface* сленг США ‘некрасива або жалюгідна людина’ (*prune* ‘чорнослив’ + *face* ‘обличчя’).

Продуктивним є використання компонента *belly* або його сленгового синоніма *guts* для створення композитів на позначення людини з великим черевом або товстої людини, напр., *kettlebelly* сленг США ‘людина з великим черевом’ (*kettle* ‘чайник’ + *belly* ‘живіт’), *blubber-gut* сленг США ‘людина з великим черевом’ (*blubber* ‘ворвань, жир морських тварин’ + *gut* сленг ‘живіт’).

В якості II компонента складних слів, що позначають товсту людину з великими сідницями приймають участь сленгізми *ass*, *butt*, напр., *barrel-ass* сленг США ‘людина з великими сідницями’ (*barrel* ‘бочка’ + *ass* сленг ‘сідниці’), *lard-butt* сленг ‘товста людина’ (*lard* ‘сало’ + *butt* сленг ‘сідниці’).

Бахуврихі на позначення людини за ознаками окремих частин тіла з метафоричним переносом I компонента можуть також утворюватись за участі основ *teeth*, *legs*, *eye*, *back*, напр., *tinsel-teeth* сленг США ‘людина з ортодонтією (нерівними зубами), яка носить брекети’ (*tinsel* ‘блискітки; мішура’ + *teeth* ‘зуби’), *spindlelegs* ‘людина з довгими худими ногами’ (*spindle* ‘веретено’ + *legs* ‘ноги’), *mutton-eye* сленг ‘косоока людина’ (*mutton* ‘баранина’ + *eye* ‘око’), *crookback* ‘горбата людина’ (*crook* ‘костур, крок’ + *back* ‘спина’).

Розподіл композитів-НЛФО за вищенаведеною класифікацією з кількісними показниками наведено в таблиці 2:

Таблиця 2.

Класифікація композитів-НЛФО з означальним зв'язком компонентів залежно від типу і ступеня переосмислення їх компонентів

Композити-НЛФО:	Англ. мова		Нім. мова		Укр. мова		Рос. мова	
	К-сть	Приклади	К-сть	Приклади	К-сть	Приклади	К-сть	Приклади
1. без переосмислення компонентів	5	<i>strongman</i>	15	<i>die Dickmadam</i>	-	-	-	-
2. з метафоричним I компонентом	-	-	31	<i>der Goldjunge</i>	-	-	1	слоно-мальчик
3. з метафоричним II компонентом	10	<i>slowcoach</i>	23	<i>der Fettmops</i>	-	-	-	-
4. з повним метафоричним переосмисленням компонентів	20	<i>brickhouse</i>	53	<i>das Blauveilchen</i>	-	-	-	-
5. з метонімічним II компонентом	13	<i>redhead</i>	25	<i>der Fettbauch</i>	8	кривоніс	6	кривоножка
6. з метафорично-метонімічним переосмисленням компонентів	61	<i>potbelly</i>	10	<i>der Gänsekragen</i>	1	білозір	-	-
Разом	109		157		9		7	

6. Висновки. Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

6.1. Композити-НЛФО широко представлені в англійській і німецькій мовах, в той час як в українській і російській їх було виявлено значно менше, що можна пояснити загальним словотворчим потенціалом досліджуваних мов: словоскладання займає значно важливішу позицію серед засобів словотвору в англійській і особливо німецькій мовах у порівнянні з українською і російською (див. 2. і табл. 1).

6.2. Композити-НЛФО з означальним типом зв'язку компонентів характеризуються значною чисельністю в англійській і німецькій мовах і є нечисельними в українській і російській мовах. Композити-НЛФО з об'єктним зв'язком компонентів та композити, утворені внаслідок експресивного словотвору, представлені у всіх досліджуваних мовах незначною кількістю лексем (див. 2. і табл. 1).

6.3. Для виокремлення моделей утворення композитів-НЛФО з означальним типом зв'язку компонентів було залучено наступні критерії: 1) тип переосмислення компонентів (метафоричний або метонімічний);

2) ступінь переосмислення (повний або частковий) і позиція переосмисленого компонента (I або II компонент). Із 9 логічно можливих моделей утворення композитів-НЛФО реально існують 6, в яких I компонент є метафорично переосмисленим або використовується в прямому значенні, в той час як одиниць з метонімічним першим компонентом в мовах, що вивчаються, виявлено не було. II компонент композитів-НЛФО може використовуватись в прямому значенні або бути метафорично або метонімічно переосмисленим.

6.4. В німецькій мові метафора є надзвичайно важливим механізмом в створенні композитів-НЛФО: дві треті досліджуваних одиниць цієї мови характеризуються частковим або повним метафоричним переосмисленням компонентів. В англійській мові найбільш чисельними є композити з метонімічно переосмисленим II компонентом (тобто бахуврихі), в яких перший компонент передає ознаку, а другий компонент позначає частину тіла людини, за якою вона характеризується. Особливою продуктивністю в англійській мові користуються бахуврихі з метафорично переосмисленим першим компонентом. Продуктивність бахуврихі-НЛФО в англійській мові можна пояснити тим, що їх утворення базується на аналогії, при чому в ролі другого компонента найчастіше виступають компоненти *head, face, belly, teeth, legs, eye, back* або їх сленгові еквіваленти.

6.5. В українській і російській мовах єдиною продуктивною моделлю утворення композитів-НЛФО з означальним типом зв'язку є модель з метонімічним переосмисленням II компонента (бахуврихі), метафора в цих мовах не використовується для створення композитів-НЛФО (див. 3. і табл. 2).

Щодо перспективності подальших досліджень з запропонованої тематики, перспективним здається дослідження ролі метафори і метонімії в створенні афіксних та субстантивованих НЛФО англійської, німецької, української і російської мов.

Література

- Антропова 2006: Антропова, Н. А. Словообразование немецкой разговорной лексики : на материале имени существительного [Текст] / Н. А. Антропова : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Моск. пед. гос. ун-т. — М : 2006. — 480 с.
- Аракелян 1977: Аракелян, И. Н. Субстантивные композиты метафорического характера в современном немецком языке [Текст] / И. Н. Аракелян : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. — М., 1977. — 23 с.
- Васильева 2006: Васильева, О. Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропосемічної лексики сучасної англійської мови) [Текст] / О. Г. Васильева : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2006. — 20 с.
- Швачко, Терентьев, Янусян, Швачко 1977: Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков [Текст] / К. К. Швачко, П. В. Терентьев, Т. Г. Янусян, С. А. Швачко. — К. : Вища шк., 1977. — 147 с.
- Гонта 2000: Гонта, І. А. Структурні й семантичні особливості композит-метафор в американському сленгу [Текст] / І. А. Гонта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. — К., 2000. — 20 с.
- Городенська, Кравченко 1981: Городенська, К. Г., Кравченко, М. В. Словотворна структура слова [Текст] / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. — К. : Наукова думка, 1981. — 199 с.
- Дюжикова 1990: Дюжикова, Е. А. Метафора в словосложении [Текст] / Е. А. Дюжикова. — Владивосток, 1990. — 154 с.
- Калиушенко 1994: Калиушенко, В. Д. Типология отыменных глаголов [Текст] / В. Д. Калиушенко. — Донецк : Донеччина, 1994. — 420 с. — Бібліогр.: с. 273—309.
- Каращук 1977: Каращук, П. М. Словообразование английского языка [Текст] / П. М. Каращук. — М. : Высшая школа, 1977. — 314 с.
- Карпіловська 1990: Карпіловська, Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць (на матеріалі української мови) [Текст] / Є. А. Карпіловська. — К. : Наукова думка, 1990. — 156 с.
- Комлев 2006: Комлев, Н. Г. Словарь иностранных слов : [Более 4500 слов и выражений] [Текст] / Н. Г. Комлев. — М. : ЭКСМО-пресс, 2006. — 669,[2] с.
- Кубрякова 1977: Кубрякова, Е. С. Теория номинации и словообразование [Текст] / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация: (Виды наименований) / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, В. Н. Телия и др. — М. : Наука, 1977. — С. 222—303.
- Кубрякова 1981: Кубрякова, Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова [Текст] / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1981. — 200 с.
- Лаврова 1984: Лаврова, Л. В. Лексико-семантические группы слов, характеризующих человека [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Лаврова. — Саратов, 1984. — 226 с.
- Лопатин 1977: Лопатин, В. В. Русская словообразовательная морфемика: проблемы и принципы описания [Текст] / В. В. Лопатин ; АН СССР, Ин-т рус. яз. — М. : Наука, 1977. — 315 с.
- Мешков 1985: Мешков, О. Д. Словообразование в современном английском языке : учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. [Текст] / О. Д. Мешков. — М. : Высш. шк., 1985. — 187 с.

Улуханов 2004: Улуханов, И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания [Текст] / И. С. Улуханов. — 3-е изд. — М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. — 254 [1] с. — ISBN 5-354-00570-1.

Adams 1973: Adams, V. An Introduction to Modern English Word-Formation [Text] / V. Adams. — London : Longman, 1973. — 230 p.

Bauer 2001: Bauer, L. Compounding [Text] / L. Bauer // Language Typology and Language Universals. An International Handbook. [Ed. by Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher, Wolfgang Raible]. — Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2001. — V. 2. — P. 695—707.

Fleischer, Barz 1995: Fleischer, W., Barz, I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [Text] / W. Fleischer, I. Barz. — Tübingen: Niemeyer, 1995. — 382 S.

Deutsche Wortbildung 1991: Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Hauptteil 4. Substantivkomposita : (Komposita und Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1) [Text] / Ortner Lorelies. — Berlin/New York, de Gruyter, 1991. — 863 S. — ISBN 3-11-012444-0.

В статті виявляються і описуються моделі утворення композитів, позначаючих людину за фізичними ознаками в англійському, німецькому, українському і російському мовах в порівняльному аспекті. Особливу увагу приділяється дослідженню метафорических і метонімічних переносів, які в більшості випадків беруть участь в процесі утворення вивчених композитів.

Ключові слова: назви людини, композити, метафорическі переноси, метонімічні переноси, бахуврихи.

The article describes and reveals the main models of the composites' formation denoting people according to their physical signs in the English, German, Ukrainian and Russian languages. The main attention is paid to the research of the metaphorical and metonymical meaning transfers that in the majority of cases are observed in the composites' formation under study.

Keywords: names of people, composites, metaphorical transfers, metonymical transfers, bahuvrihi.

Надійшла до редакції 3 вересня 2010 року.

Наталія Пославська

ББК 81.2 Ук-211

УДК 811.161.2'373.611

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ “БИТИ КОГО-НЕБУДЬ, ЗАВДАВАТИ ФІЗИЧНИХ ТРАВМ”

У статті проаналізовано словотворчу спроможність дієслів із семантикою “бити кого-небудь, завдавати фізичних травм”. Встановлено структуру типової словотвірної парадигми досліджуваних твірних слів, виявлено континуум словотвірних значень, реалізованих похідними, з'ясовано чинники, що визначають дериваційну активність дієслів, зумовлюють їхні семантико-словотвірні трансформації.

Ключові слова: дієслово, валентність, типова словотвірна парадигма, словотвірне значення, дериваційний потенціал, похідне слово.

На сучасному етапі розвитку науки про словотвір першорядного значення набувають питання класифікації, інтерпретації й опису похідних слів за ознаками твірних, з'ясування ролі твірної основи у процесах деривації (В. В. Грещук, Н. Я. Тишківська, О. Д. Микитин, І. В. Чепуріна, І. Ф. Джочка, Р. О. Бачкур та ін.). Об'єктивна потреба у дослідженні словотворчої активності та продуктивності різних класів базем “аж до повного охоплення всієї твірної бази з тим, щоб виявити типологію словотвору, у якій типологізуючим чинником буде твірна основа” [Грещук 2002: 76], зумовлює актуальність нашої розвідки, мета якої – виявити й описати словотворчу спроможність дієслів із семантикою “бити кого-небудь, завдавати фізичних травм”. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) охарактеризувати семантико-валентні ознаки аналізованих твірних; 2) встановити континуум словотвірних значень, реалізованих похідними у структурі типової словотвірної парадигми; 3) з'ясувати чинники, які впливають на дериваційну активність твірних дієслів.

Досліджувані вербативи позначають ситуацію пошкодження організму істот: *бити, давити, калічити, катувати, мордувати, мучити, ранити, травмувати, шрамувати* тощо. Вони належать до класу дієслів деструкції, які репрезентують руйнівний вплив на предмет, у результаті якого якісно змінюється, частково порушується або повністю знищується його цілість на рівні макро- чи мікроструктури [див.: Пославська 2006].

Типовий семантико-синтаксичний контекст аналізованих твірних, релевантний щодо їхніх дериваційних трансформацій, має такий вигляд: **S-D-O(r)-I**, де **S** – це суб'єкт, що здійснює фізичний вплив, **D** – дія, спрямована на пошкодження кого-небудь, **O(r)** – об'єкт-результат, тобто істота, на яку поширюється дія, **I** – інструмент, знаряддя, за допомогою якого здійснюється руйнація: пор.: “Коли не стало патронів, кидалися